

Дьолог Ольга Станіславівна

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця,

Харків, Україна

ПОЛОНІЗМИ В УКРАЇНОМОВНІЙ ПЕРІОДИЦІ США І КАНАДИ

Аннотація. Периодические издания украинских эмигрантов США и Канады используют язык, характерный для первых поколений эмиграции. Одной из особенностей этого языка является немотивированное использование полонизмов. Полонизмы в украиноязычной периодике США и Канады представлены на разных уровнях: лексика, синтаксис, фонетика и т.д. В статье делается попытка систематизировать полонизмы и исследовать причины их появления.

Ключевые слова: украинская диаспора, периодические издания, полонизмы, заимствования, языковая интерференция, культура речи.

Doloh Olga

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,

Kharkiv, Ukraine

POLONISMS IN UKRAINIAN'S LANGUAGE MASS MEDIA OF USA AND CANADA

Abstract. Mass media of ukrainian emigrants of USA and Canada using language wich is typical for the first wave of emigration. One of the features of that language is unmotivated using of polonisms. Polonisms in Ukrainian mass media in USA and Canada is representing on different levels : vocabulary, syntax, phonetics. In this article we are trying to systematize polonisms and investigate reasons of their emergence.

Keywords: Ukrainian Diaspora, mass media, polonisms, borrowing, language interference, culture of speech, linguistically situation.

Тривалий час українська мова на американському континенті існувала окремо, майже не контактуючи з мовою, поширеною в Україні. Такий ізольований стан спричинив певну специфіку побутування української мови в діаспорі. Однією з рис цієї специфіки є затримання, консервація тих елементів

чи навіть того варіанту мови, який був властивий першому поколінню української еміграції.

Коли еміграція міцніє, створює свої культурні й освітні інституції, як це спостерігаємо в українській діаспорі США і Канади, тоді стає можливим дбати про розвиток мови, про наближення її до мови, прийнятої на етнічній батьківщині.

Метою даної статті є аналіз впливу польської мови на українську, який присутній у мові емігрантів США і Канади у вигляді окремих слів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, фразем, що їх ми об'єднуємо назвою «полонізми». Дослідження проводиться на матеріалі статей в україномовних періодичних виданнях діаспори США і Канади, численних публікацій, присвячених проблемі полонізмів у мовленні українських емігрантів, авторами яких були українці США і Канади. Великий матеріал для дослідження дала також книга Петра Одарченка «Українська мова в Америці». [1]

Вплив польської мови на українську не раз ставав у центрі уваги мовознавців (згадаймо хоча б дослідження у цій галузі Івана Огієнка). Не обминали цього питання і лінгвісти української діаспори (Ю.Шевельов, Я.Рудницький, П.Одарченко, С.Караванський, Яр Славутич тощо). [2, с. 23]

Поширення різних (лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних) елементів польської мови є однією з характерних рис мови американських і канадських українців – як усної, так і писемної її форми. Причиною цього стала не тільки близька спорідненість обох слов'янських мов, але також і тривалі контакти між Україною та Польщею в минулому. У західних регіонах України протягом сотень років польська мова безпосередньо впливала на українську. Тривалий мовний тиск та позбавлення української мови престижу сприяли тому, що в західні діалекти української мови увійшло багато запозичень із польської. Деякі з них закріпились у вжитку, інші поступово зникали або обмежували своє вживання.

Як відомо, результатом перших хвиль еміграції за океан стало те, що більшу частину українських емігрантів у США і Канаді становлять вихідці саме

із західного регіону України. Перед небезпекою розчинитись у чужомовному середовищі емігранти намагалися зберегти свою власну мову, зберігаючи, таким чином, ту мову, яку чули від батьків і дідів – тобто насичену полонізмами. [1, с. 4]

Взагалі, у вирішенні питання запозичень науковці дотримуються різних точок зору. Одні вважають, що будь-який іншомовний елемент приводить до засмічення власної мови; інші – що вплив будь-якої іноземної мови приводить лише до збагачення словникового складу. Логічною здається думка, що необхідно диференціювати, які саме запозичення ведуть до збагачення мови, а які – до її засмічення.

Звичайно, ніщо не живе у цілковитій ізоляції. Ця аксіома стосується і мов. Кожна мова, серед них і українська, існує в оточенні чужомовних впливів. Тому не слід заперечувати позитивного впливу польської мови, зокрема – збагачення українського лексичного складу. Ряд запозичень із польської мови зумовлено давніми економічними, політичними, культурними стосунками між українцями та поляками. Ці запозичення входять до складу сучасної української лексики (наприклад, *краков'як, ліжко, мазурка, скарга, міркувати, шати, шухляда* тощо).

Проте в українській періодиці США і Канади трапляється багато польських слів, які не належать до лексичного фонду сучасної української літературної мови: у даному випадку йдеться про вживання польських слів за наявності власне українських, що мають таке саме значення.

Так, в україномовній періодиці США і Канади досить часто трапляються випадки невмотивованого вживання польських слів замість нормативних українських.

Наприклад:

- *абсольвент гімназії, абсольвент університету, абсольвентка курсів* замість українських *випускник, випускниця* (від польських слів *absolwent, absolwentka*);

- *право політичного азилу* замість українського *право політичного притулку* (від польського *azyl*);
- *алюмн, алюмна, алюмни* замість українських *вихованець, вихованка, вихованці* (від польського *alumn*);
- *альянти* замість *союзники* (від польського *alianty*);
- *апель* замість *заклик* (від польського *apel*);
- *вальор* замість *вартість* (від польського *walor*);
- *датки* замість *пожертва* (від польського *datek*);
- *дигресія* замість *відступ* (від польського *dygresja*);
- *едукація* замість *освіта* (від польського *edukacja*);
- *конклюдія* замість *висновок* (від польського *konkluzja*).

Часто на сторінках україномовної періодики у США і Канаді виникали дискусії щодо доречності вживання того чи іншого слова. Як приклад можемо навести дискусію щодо використання слів *амбасада* та *амбасадор*. Під впливом польської мови (пор. польські *ambasada, ambasador*) ці лексми вживаються у південно-західних діалектах української мови. У сучасній українській літературній мові замість них уживаються слова *посольство, посол*. У відомих українських словниках варіанти *амбасада* і *амбасадор* відсутні, а натомість пропонуються *посольство, посол*. [3, 4, 5]

Польсько-українські словники подають переклад: *ambasada - посольство, ambasador - поважний посол*. Варіанти *амбасада, амбасадор* є у Правописному словнику Г.Голоскевича [3, с. 15]. Але у Г.Голоскевича присутні окремі слова, що не належать до лексичного складу української літературної мови та мають власне українські відповідники (до речі, у більшості випадків саме із такими відповідниками їх наводить сам Г.Голоскевич). Наприклад, *август – серпень, накінець – нарешті, стичень – січень, амбасадор – посол*. Очевидно, що автор все ж таки віддає перевагу слову *посол*, оскільки *амбасадор* у словнику стоїть із українським відповідником *посол*, а *посол* подано як єдина форма (без відповідника іншомовного походження).

У періодиці українських емігрантів часто трапляється перенесення в українську мову тих значень іншомовних слів, які склалися в мові польській. Слово *аспірант* походить з латини, у французькій мові отримало значення «кандидат (на посаду, місце)». Саме з таким значенням воно потрапило і в польську мову, де виникло ще й додаткове значення – «той, хто готується до самостійної наукової діяльності». В українській же мові, навпаки, слово *аспірант* існує саме з другим значенням. Тому ненормативною з точки зору культури української мови є фраза *аспірант на керівника фірми*. У цьому випадку слово *аспірант* варто замінити українським відповідником *претендент*.

Досить розповсюдженим порушенням норм культури української мови в емігрантській періодиці є вживання українського слова у значенні співзвучного йому польського. Переважно це слова слов'янського походження, які при схожому фонетичному оформленні мають у польській та українській мовах різні лексичні значення. Наведемо декілька прикладів таких порушень:

- *виказ жертводавців* (в українській мові слово *виказ* має значення «дія із значенням виказувати, видавати, робити донос», у польській *wykaz* означає «список»), повинно бути *список жертводавців*;
- *преса витягає висновок* (в українській мові *витягати* має значення «виймати, видобувати якусь конкретну річ», у польській *wyciągać wniosek* – «робити висновок»), треба – *преса робить висновок*;
- *на видання книжок вплинуло багато грошей* (в українській мові *вплинути* має значення «справляти, робити вплив», у польській *wpłynąć* – «надходити»), треба – *на видання книжок надійшло багато грошей*;
- *я можу вступити до тебе* (в українській мові *вступити* має значення «увійти, в'їхати куди-небудь; стати членом або учасником чогось; почати щось робити або прийти до якогось стану», у польській *wstąpić* має ще значення «зайти»); треба – *я можу зайти до тебе*;

- *голосити нову думку* (в українській мові дієслово *голосити* вживається у значенні «плакати, голосно ридати, тужити за кимось, оплакувати когось», у польській *glosic* означає також «оголосити, повідомити»), повинно бути – *оголошувати нову думку*.

Тут наведено лише окремі приклади викликаних міжмовною омонімією помилок, що трапляються у періодичних виданнях українських емігрантів США і Канади. Проте і вони дозволяють стверджувати, що такі помилки є типовими.

Частотними у мовленні українських емігрантів США і Канади є полонізми не тільки на рівні лексики, але й на рівні синтаксису. У більшості випадків такі порушення норм культури української мови спричинені перенесенням правил польського синтаксису на українське мовлення. Так, українською мовою слід говорити *голосувати за що*, а не *голосувати за чим* (пор. польський вислів *glosowac za czym*). В українській мові дієслово *голосувати* з прийменником завжди керує іменником у знахідному відмінку, а не в орудному, як у польській мові. А в україномовній американській пресі знаходимо *голосувати за новим договором*, *голосувати за кращим кандидатом*.

Наведемо ще декілька типових прикладів помилкового вживання прийменників українцями-емігрантами, які зустрічаються у періодиці діаспори:

- *він підписав документ в імені президента* (слід вживати *від імені*; пор. польськ. *w imieniu*);
- *він живе при вулиці Шевченка* (слід вживати *він живе на вулиці Шевченка*; пор. польськ. *życ przy ulicy*);
- *вже від кількох років* (слід вживати *вже кілька років*; пор. польськ. *od kilka lat*);
- *багатий у досвід* (слід вживати *багатий досвідом*; пор. польськ. *bogaty w doświadczenia*).

Польські елементи у мовленні емігрантів у США і Канаді виявилися не тільки на рівні лексики та синтаксису, але і на рівні фонетики. Найтиповішою у цьому плані є проблема вживання м'якого звука [л'] у словах іншомовного походження. Ця проблема не є новою для українського мовознавства: вперше вона постала наприкінці ХІХ століття, вдруге до неї звернулись у 20-х роках ХХ століття. Зверталися до неї мовознавці на межі ХХ – ХХІ століття. Не втратила вона своєї актуальності і зараз. На початку ХХ століття різні словники давали різні фонетичні варіанти слів (*лямпа* і *лампа*, *кляса* і *клас*, *металь* і *метал*). Наприклад, Правописний словник Г.Голоскевича [3] подає форми *лямпа*, *кляса*, *метал*, але *металюрг*, Російсько-український словарь М.Уманця і А.Спілки [5] подає форми *лампа* і *лямпа*, *клас* і *кляса*, *метал* і *металь*, Російсько-українській словник О.Ізюмова [4] – *клас*. Таким чином, у ті часи остаточно питання вирішено не було, але існувала тенденція вживання м'якого [л'] у цих словах на території Західної України, а твердого [л] - на території Східної України та Наддніпрянщини. З 30 –х років ХХ століття в Україні нормативним стає написання (і вимова) твердого [л]: *лампа*, *клас*, *метал* тощо. Саме у такому графічному оформленні ці слова представлені в словниках, що були видані в Україні пізніше. Але в українській діаспорі це питання лишилося відкритим. Уживання м'якого [л'] у наведених словах виникло під впливом польської фонетики (пор. вимову польських слів *lampa*, *klasa*, *metal*). Традиція вживання м'якого [л'] існувала в Західній Україні, передусім – у Галичині, оскільки саме мовлення галичан зазнало найбільшого впливу з боку польської мови. Проте ще Олекса Синявський стверджував, що вживання м'якого [л'] у мовленні галичан є наслідком тривалого впливу польської мови, а твердий звук [л] є власне українським. Проблема твердого або м'якого [л] в іншомовних словах так і не була остаточно розв'язана в українській діаспорі США і Канади. Тому на сьогодні склалася ситуація,

коли одні україномовні періодичні видання американського континенту вживають м'який [л'], а інші – твердий [л].

Свого часу історичні обставини стали причиною впливу польської мови на мовлення мешканців західних земель України. Оскільки більшість українських емігрантів США і Канади є вихідцями саме з цих регіонів, то очевидно, що в мові української діаспори ми маємо своєрідний законсервований варіант західноукраїнської мовної практики. Однією з причин його збереження стало намагання емігрантів зберегти свою власну мову у чужомовному оточенні. Останнім часом усе більшої ваги і поширеності набуває інша тенденція – тенденція до зближення, до того, щоб мова діаспори і мова України стали єдиною мовою. Саме тому подальше вивчення особливостей мовної практики українських емігрантів є корисним і для мовної практики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Одарченко, П. Українська мова в Америці Торонто / Петро Одарченко. – Торонто: Нові дні, 1990. - 74 с.
2. Шевельов, Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941) [Текст] : стан і статус / Ю. Шевельов . - Чернівці : Рута, 1998. - 207 с
3. Голоскевич, Г. Правописний словник (за нормами українського правопису Всеукраїнської академії наук) / Г. Голоскевич. – Х.: [Б.и.], 1929. – 633 с..
4. Ізюмов, О. Російсько-український словник / О. Ізюмов – К. : Книгоспілка, 1926. – 655 с.
5. Словарь російсько-український / [зібрали і впорядкували М. Уманець (М. Комаров) і А. Спілка]. – Львів : З друк. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1893. – Т. I–IV.
6. Огієнко, І. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення української літературної мови / І. Огієнко. – Львів: Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1924. – 496 с.